

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEN VERİLEN GÖÇÜN AKIM YÖNÜ

THE DIRECTION OF MIGRATION FROM SOUTHEASTERN ANATOLIA REGION

Yrd. Doç. Dr. Veysi GÜNAL

Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Abstract

The direction of migration from Southeastern Anatolia Region and changes in periods covering 1975-2011 have been examined in this paper. Today, the most migration from the region is in order İstanbul (20.08%), Ankara (5.37%), Mersin (5.07%), Adana (4.87%), İzmir (4.28%), Antalya (3.96%), Bursa (2.04%), Konya (1.46%) and Kocaeli (1.46%). However, compared to the period of 1975-1980, today, it has been significantly changes in the direction of migration. Really, the rate of İstanbul and Antalya in given migration has significantly increased. The rate of Ankara, Bursa, Kocaeli and Konya has increased less. But, the rate of İzmir, Mersin and Adana has significantly decreased. On the other hand, the direction of migration is not the same in all provinces in the region. For example, the most migration from region to İstanbul has been from Batman (35.9%), to Ankara from Şanlıurfa (6.7%) and Diyarbakır (6.7%) The most migration from region to İzmir and Adana is from Mardin (9.1% and 8.7%), to Antalya and Konya from Şanlıurfa (5.2% and 1.9%), to Bursa from Diyarbakır (3.5%), to Mersin from Şanlıurfa (6.9%) and Şırnak (6.9%) and to Kocaeli from Şırnak (1.4%). The main reasons for this difference are the direction of the first migration in provinces and economic similarities between provinces which getting migration and sending. Also, thanks to the economic potentials, the ability to attract migration of neighboring provinces is an important factor, too.

Key words: Migration, the direction of migration, Southeastern Anatolia Region

Öz

Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden dokuz ile verilen göçün akım yönü ve dönemler (1975-2011) itibarıyla değişimi incelenmiştir. Buna göre günümüzde bölgeden en fazla göçün verildiği iller sırasıyla İstanbul (%20.08), Ankara (%5.37), Mersin, (%5.07), Adana (%4.87), İzmir (%4.28), Antalya (%3.96), Bursa (%2.04), Konya (%1.46) ve Kocaeli (%1.46)'dir. Bununla birlikte 1975-1980 dönemine göre, günümüzde (2010-2011) göçün akım yönünde önemli değişimler olmuştur.

Gerçekten de verilen göçte İstanbul ve Antalya'nın payı önemli oranlarda artış göstermiştir. Ankara, Bursa, Kocaeli ve Konya'nın payındaki artış ise sınırlı kalmıştır. Ancak İzmir, Mersin ve Adana'nın payı yüksek oranda düşüş göstermiştir. Öte yandan bölgenin tüm illerinde göçün akım yönü aynı özellikler göstermemektedir. Örneğin bölgeden İstanbul'a en fazla göçü Batman (%35.9), Ankara'ya ise Şanlıurfa (%6.7) ve Diyarbakır (%6.7) vermektedir. İzmir ve Adana'ya Mardin (%9.1 ve %8.7); Antalya ve Konya'ya Şanlıurfa (%5.2 ve %1.9); Bursa'ya Diyarbakır (%3.5); Mersin'e Şanlıurfa (%6.9) ve Şırnak (%6.9); Kocaeli iline ise Şırnak (%1.4) bölgeden en fazla göç veren iller olmuşlardır. Bu farklılıktaki en önemli etkenler göç veren il ile göç alan il arasındaki ekonomik benzerlik ve illerde meydana gelen ilk göç hareketinin akım yönüdür. Öte yandan bölgedeki illerin yakın çevresinde bulunan komşu illerin, ekonomik potansiyeli sayesinde, göç çekme kabiliyetleri de bu farklılıkta önemli bir etken olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçün Akım Yönü, Güneydoğu Anadolu Bölgesi.

1. Giriş

Gerek çıkılan gerekse yönelinen mekânı sosyo-ekonomik bağlamda etkilemesinden dolayı bir çok disiplinin çalışma konusunu oluşturan göçün çeşitli tanımları yapılmakla birlikte, “nüfusun bir idari sınırı geçerek ikamet yerini devamlı ya da uzun süreli değiştirmesi” (Tümertekin ve Özgüç, 1998:307) şeklinde genel bir tanımı da yapılmaktadır. Göç olayının meydana gelmesinde birçok neden bulunmaktadır. En önemli neden de mekânın fiziki coğrafya şartları olarak görülmektedir. Fiziki coğrafya koşullarının olumsuz olması tarım alanlarını sınırlandırmakta ve verim ile üretimin azalmasına neden olmaktadır (Tümertekin, 1968:50). Dolayısıyla olumsuz fiziki coğrafya şartları, başka bir ifade ile arızalı, dağlık ve yüksek sahaların bulunması, tarım potansiyelinin düşük olması ile birlikte tarım topraklarının da dar ve parçalı olmasına neden olmaktadır. Bu da söz konusu alanların yüksek oranda göç veren alanlar olması ile sonuçlanmaktadır (Mutluer, 1992:120). Bu bağlamda, göçün ana nedenlerinden biri itici faktörler yani yerleşmelerin fiziki coğrafya koşullarının ekonomik faaliyetler üzerindeki olumsuz etkisidir. Tarımsal faaliyetlerin nüfusun ihtiyaçlarına cevap vermede yetersiz kalması durumunda ise göç için uygun ortam ortaya çıkmış olur. Olumsuz coğrafi koşullar ile birlikte göçe neden olan kaynak yetersizliğinde, kırsal kesimdeki hızlı nüfus artışı, tarımsal alanların veraset yoluyla küçük parsellere dönüşmesi sonucu verimin azalması, ağalık sistemi ve dolayısıyla topraksız köylülerin fazlalığı ile tarımda özellikle traktörün kullanılmaya başlanması sonucu işgücü fazlalığının oluşması gibi faktörler de etki etmektedir (Özgür, 1998:34-35). Öte yandan özellikle kırsal kesimde oluşan bu itici faktörlerin yanı sıra şehirlerdeki çekici faktörler de göçün meydana gelmesinde önemli etkenlerdir (Tümertekin, 1968:56). Gerçekten şehirlerin istihdam olanakları ile sanayileşme ve ekonomik gelişme, kırdan itilen nüfusun şehirlere akınına neden olmaktadır. Göç alan yerleşmelerin sosyo-ekonomik özellikleri ile pozitif olan net göç oranlarının örtüşmesi bunun önemli bir göstergesidir.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılmaktadır ki, istihdam olanaklarının yüksek olduğu alanlar ile ekonomik araçların nüfusu beslemede yetersiz olduğu alanlar arasındaki fark göçün akım yönünü ve miktarını belirlemektedir. Nitekim Türkiye toplam nüfusunun büyük bir bölümünün İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana ve Konya gibi şehirlerde bulunması ve bu alanlarda doğum oranlarının düşük olmasına karşın nüfus yoğunluğunun yüksek olması, söz konusu nüfusun doğal artıştan ziyade doğu illerinden gelen göçle beslendiğini ve dolayısıyla doğu illerinden batı illerine yönelik yoğun bir göç hareketinin olduğunu göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri de, ülkemizin batı bölümüne yoğun bir şekilde göç vermektedir. Ancak bu nüfus hareketinin gerek miktarı gerekse akım yönü bağlamında iller arasında farklılık bulunmaktadır. Bu bağlamda, bölgede bulunan illerin akım yönündeki

farklılıklar çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için 2010-2011 döneminde ülkemizde 50.000'den fazla göç alan dokuz ilin (İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa, Kocaeli, Konya, Mersin ve Adana) bölgeden verilen göçteki payı ele alınmıştır. Öte yandan 1975-1980 döneminden günümüze (2010-2011) kadar geçen zaman diliminde meydana gelen göçün akım yönü bağlamında iller arasındaki farklılık ve benzerlikler incelenmiştir. Bunun için önce bölge illerindeki temel göç göstergeleri ele alınmıştır. Daha sonra göçün akım yönü, bölge toplamı ve bölge illeri bağlamında, incelenmiştir. Öte yandan şunu da belirtmek gerekir ki, bölge illerinin tespitinde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) baz alınmıştır. Buna göre bölge illeri Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tan oluşmaktadır.

2. Bölgenin temel göç göstergeleri

Genel olarak batıdaki illere en fazla göç veren bölgelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki iller arasında göç göstergeleri bağlamında farklılık görülmektedir. Gerçekten de illerin sahip oldukları özellikle net göç hızında önemli farklılıklar bulunmaktadır (Tablo 1, Şekil 1). Buna göre günümüzde (2010-2011) bölgeden en fazla göç veren ve ilk üç sırayı alan iller Adıyaman, Kilis ve Siirt'dir. Öte yandan Mardin ve Diyarbakır'ın da negatif olan net göç hızı yüksektir. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu illerdeki yüksek göç oranları geçmişte de benzer yapıya sahipti. Hatta 1995-2000 döneminde Adıyaman ve Mardin illerinden verilen göç, alınan göçün iki katını aşmıştır. Buna karşın Şırnak, Batman ve Şanlıurfa illerinin net göç hızları daha düşük olması ile birlikte aynı zamanda negatiftir. Günümüzde pozitif net göç hızına sahip olan tek il ise Gaziantep'tir. Gaziantep ili, genellikle tüm dönemlerde, bölgenin diğer illerine göre aldığı ile verdiği göç arasındaki fark daha az olmuş, hatta 1995-2000 döneminden itibaren de verdiğiinden daha fazla göç almıştır. Bu durum göç bağlamında Gaziantep'in bölgenin diğer illeri için bir bölgesel çekim merkezi olduğunu göstermektedir. İlde sanayi ve ticaret sektörünün önemli bir gelişim göstermesi sonucunda gerek komşu illerden gerekse Şırnak, Mardin ve Batman gibi bölgenin diğer illerinden önemli oranda göç almıştır. Nitekim TÜİK verilerine göre Gaziantep'in 2010-2011 yılında almış olduğu toplam 45.991 kişilik göçün %34.5'i (15.863) bölge illerindedir. Öte yandan bazı bölge illerinin vermiş oldukları göçün önemli bir kısmı Gaziantep'e yönelik olmuştur. Gerçekten Kilis ilinden verilen toplam göçün %45'i, Şanlıurfa'nın %17'si, Adıyaman'ın %11.8'i, Şırnak'ın %5.3'ü ve Siirt'in de %2.9'u Gaziantep'e yönelmiştir.

Dikkat çeken diğer bir husus da bazı illerin (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Kilis ve Mardin) göç tarihleri boyunca net göç hızının en fazla olduğu dönemin 1995-2000 dönemine rastlamasıdır. Bu duruma, Kilis ili hariç, bölgedeki ve söz konusu illerdeki terör olaylarının bu dönemde yoğunlaşmasının etki ettiğini söylemek mümkündür. Bunun sonucunda, bu dönemde batıdaki diğer illerle birlikte özellikle Gaziantep'e yönelik göçler de artmıştır. Öyle ki, Gaziantep'in göç hızı (%3.13), bu dönemdeki göçler sayesinde, pozitif değerler göstermeye başlamıştır.

Tablo 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin temel göç göstergeleri

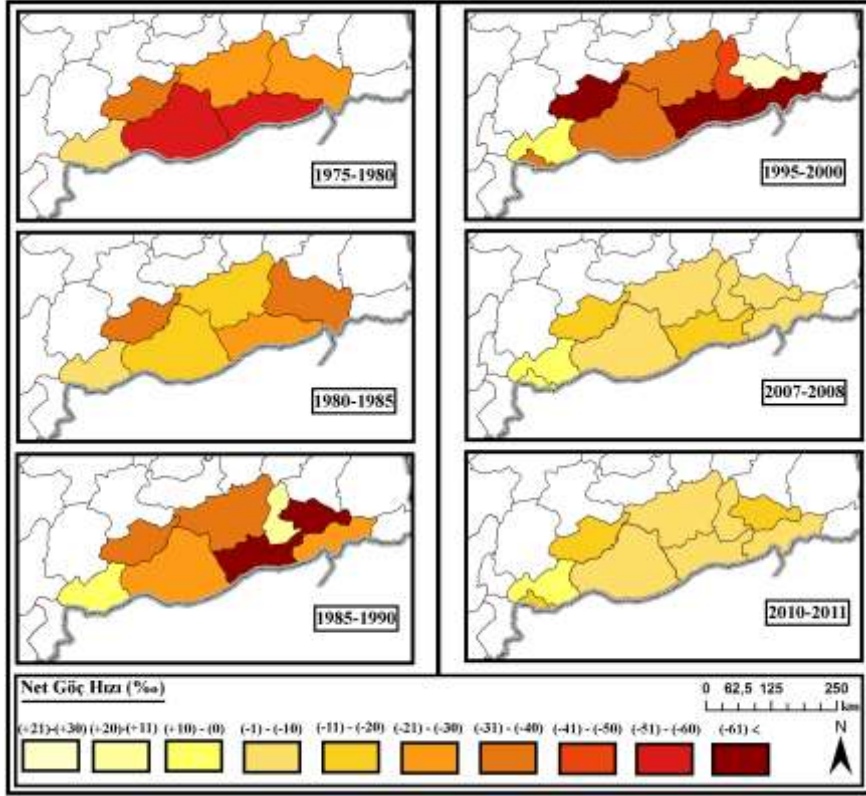
Göç göstergeleri	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç eden nüfus	Net göç hızı (%)	Net göç hızı büyüklüğüne göre	
Adıyaman	1975-1980	10.982	22.353	-11.371	-31.76	47/67
	1980-1985	14.552	28.166	-13.614	-34.02	53/67
	1985-1990	19.370	36.742	-17.372	-36.81	42/73
	1995-2000	17.624	58.369	-40.745	-70.23	76/81
	2007-2008	12.155	20.971	-8.816	-14.96	68/81
	2010-2011	13.873	23.939	-10.066	-16.81	74/81
Batman	1975-1980	-	-	-	-	-
	1980-1985	-	-	-	-	-
	1985-1990	20.542	16.617	3.925	12.46	15/73
	1995-2000	20.133	38.165	-18.032	-45.16	63/81
	2007-2008	16.467	19.669	-3.202	-6.57	57/81
	2010-2011	18.429	19.902	-1.473	-2.80	35/81
Diyarbakır	1975-1980	32.604	48.399	-15.795	-21.94	37/67
	1980-1985	40.225	52.775	-12.550	-14.61	33/67
	1985-1990	46.883	79.095	-32.212	-31.74	38/73
	1995-2000	62.996	111.060	-48.064	-40.04	56/81
	2007-2008	31.677	47.777	-16.100	-10.73	64/81
	2010-2011	36.622	46.834	-10.212	-6.48	50/81
Gaziantep	1975-1980	32.811	34.067	-1.256	-1.55	20/67
	1980-1985	37.007	41.263	-4.256	-4.62	21/67
	1985-1990	52.589	53.070	-481	-0.46	21/73
	1995-2000	68.550	65.051	3.499	3.13	21/81
	2007-2008	37.184	36.229	955	0.59	32/81
	2010-2011	45.991	38.634	7.357	4.20	13/81
Kilis	1975-1980	-	-	-	-	-
	1980-1985	-	-	-	-	-
	1985-1990	-	-	-	-	-
	1995-2000	7.157	11.199	-4.042	-38.86	54/81
	2007-2008	4.998	4.611	387	3.20	22/81
	2010-2011	4.692	6.420	-1.728	-13.79	68/81
Mardin	1975-1980	12.792	41.711	-28.919	-53.16	57/67
	1980-1985	22.620	40.115	-17.495	-28.69	45/67
	1985-1990	21.281	56.031	-34.750	-66.33	57/73
	1995-2000	26.083	68.165	-42.082	-67.58	75/81
	2007-2008	27.606	41.432	-13.826	-18.25	70/81
	2010-2011	25.447	31.302	-5.855	-7.63	55/81
Siirt	1975-1980	17.330	28.252	-10.922	-26.28	43/67
	1980-1985	18.217	36.449	-18.232	-37.55	56/67
	1985-1990	10.960	42.271	-31.311	-132.64	71/73
	1995-2000	17.932	34.994	-17.062	-75.06	78/81
	2007-2008	11.870	12.625	-755	-2.52	41/81
	2010-2011	10.274	14.228	-3.954	-12.66	65/81
Şanlıurfa	1975-1980	16.184	51.437	-35.253	-58.55	59/67
	1980-1985	27.559	42.068	-14.509	-20.42	37/67
	1985-1990	30.660	57.460	-26.800	-29.84	37/73
	1995-2000	38.320	87.632	-49.312	-38.90	55/81
	2007-2008	25.510	37.282	-11.772	-7.45	58/81
	2010-2011	35.888	41.570	-5.682	-3.31	37/81
Şırnak	1975-1980	-	-	-	-	-
	1980-1985	-	-	-	-	-
	1985-1990	9.368	14.533	-5.165	-21.63	32/73
	1995-2000	28.457	22.507	5.950	21.77	12/81
	2007-2008	13.223	15.877	-2.654	-6.16	54/81
	2010-2011	13.403	13.957	-554	-1.21	28/81

Kaynak: -TUİK (2005), Genel Nüfus Sayımı, 2000 Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No.2976, Ankara.

- DPT, (2008), Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), Ankara.

- TUİK. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, erişim tarihi:06.02.2012)

* İlk rakam ilin net göç hızına göre sıralamasını, ikinci rakam ise o dönemdeki il sayısını verir.

Şekil 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin dönemlere göre net göç hızları

Öte yandan gerek bölgenin geneli, gerekse il bazında göç durumunu ortaya koymak için net göç hızında illerin sıralaması da önem kazanmaktadır. Buna göre 2010-2011 döneminde Adıyaman ili net göç hızı büyüklüğü bağlamında bölge illeri yanı sıra Türkiye'nin diğer illeri arasında da olumsuz şartlar taşımaktadır. Adıyaman'ın en fazla göç veren iller sıralamasında 81 il içinde 74. sırada olması bu durumu daha iyi açıklamaktadır. Aynı şekilde Kilis (68.sırada), Siirt (65.sırada) ve Mardin (55.sırada) illeri de Türkiye'deki iller ile karşılaştırıldığında en fazla göç veren iller kategorisinde bulunmaktadır. Buna karşın Gaziantep ili pozitif net göç hızı ile sıralamada 13.sırada yer almaktadır.

Gerek illerin çoğunun negatif olan net göç hızlarının yüksek olması, gerekse sıralamada bazı illerin son sıralarda yer alması neticesinde, Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) amaçlarından biri olan istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve bunun sonucu olarak göçün azaltılması hedefinin bölge geneline yayılamadığı sonucu çıkarılabilir. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, 1995 yılında Harran Ovasında başlanan sulama olgusunun Şanlıurfa'daki göç olgusuna da olumlu etkisinin henüz başlamadığı görülmektedir. Halbuki yapılan araştırmalar Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) gerçekleşmesi durumunda bölgeden verilen göçün azalacağı, buna karşın bölgeye yüksek oranda göçün yöneleceğini göstermekteydi. Aynı şekilde 2005 Hedef Yılında bölgesel istihdamda istihdam fazlalığı oluşacağı ve bu da bölge dışından, bölgeye çalışan nüfusu çekme gücü anlamına geldiği belirtilmektedir. Öte yandan söz konusu yüksek oranda bölgeye yönelik göçün en büyüğünün, projenin başları (1990) ile sonları, yani ürünlerin verileceği dönem (2010) olacağı belirtilmektedir. Ayrıca söz konusu göçün Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve İç Anadolu'dan

geleceği vurgulanmaktadır (Gökçe 1996:265 ve Özer, 1997:161'e atfen Akış ve Akkuş, 2003:534). Gerek bölge, gerekse projenin merkezinde bulunan Şanlıurfa ilindeki göç durumuna bakıldığında söz konusu tahminlerin henüz gerçekleşmediği görülmektedir. Nitekim Şanlıurfa ilinin göçteki sıralamasına bakıldığında, projeden önceki sıralama ile projenin yoğunluk kazandığı dönemlerdeki sıralamanın pek değişmediği görülmektedir. 1975-1980 döneminde 59. sırada bulunan il, net göç hızı düşmekle birlikte, 1995-2000 döneminde 55; 2007-2008 döneminde 58.sırada yer almıştır. Dolayısıyla GAP'ın gerek bölgede, gerekse Şanlıurfa ilinde istihdam sağlamada henüz başarılı olamadığı ve göçleri engellemede fazla bir etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Projenin bölge ekonomisine tarım, sanayi ve hizmetler sektörü bağlamında önemli katkıları (Benek, 2009:60-69) olmasına karşın, göçü azaltmada yetersiz kalmasını, söz konusu ekonomik katkının seviyesinin düşük olması yanında, bölgenin demografik özelliklerinde de aramak gerekmektedir. Nitekim ileride de açıklanacağı üzere, nüfus artış hızı, doğurganlık ve kırsal nüfus oranlarının yüksekliği bölgeden göçü tetiklemektedir.

Gerek Türkiye'deki bölgeler arasında, gerekse Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin net göç hızlarındaki bu farklılığı (Tablo 1) iki temel nedene bağlamak mümkündür. Birincisi illerin farklı sosyo-ekonomik yapıya sahip olmaları, ikincisi ise özellikle 1990 yılından itibaren artan terör olaylarından illerin farklı etkilenme derecelerdir.

İllerin sahip olduğu demografik ve ekonomik özellikler göç hızındaki farklılığı tetikleyen en önemli unsurlar olmuştur. Başka bir ifade ile bölgeden göçün ana nedeni ekonomiktir. Nitekim bir alandaki geçim kaynaklarının yetersiz olması yanında bu durumun nedenlerinden biri olan hızlı nüfus artışının da yaptığı baskı sonucunda göç kaçınılmaz hale gelmektedir (Özgür, 1998:33-34). Bu bağlamda illerin ekonomik özellikleri artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, özeldense illerin bu özelliği, kırsal alandaki yapısal dönüşüm ile ilgilidir. Özellikle 1950'den sonra söz konusu dönüşümün bir sonucu olarak kırsal alanlardan kentlere doğru önemli bir göç meydana gelmiştir. Bu olgunun ortaya çıkışında iki faktör etkili olmuştur. Birincisi, sürekli artan nüfus ve yüksek olan yıllık nüfus artış hızı, ikincisi ise tarımsal kesimde meydana gelen makineleşmedir. Gerek tarımsal üretimin artan nüfusu beslemede yetersiz kalması, gerekse tarımsal faaliyetlerde makineleşmenin artması sonucunda köylerde işsizlik oranının daha da yükselmesi ile daha iyi yaşam koşullarının olduğu alanlara doğru coğrafi bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006:18). Öyle ki, söz konusu etkilerin farklı bölgelerde değişik ölçülerde görülmesi, başka bir ifade ile ekonomik gelişmenin dengesiz olması da cazip alanları ortaya çıkarmış ve göç hareketlerini hızlandırmıştır (Tanfer'e atfen, Yüceşahin ve Özgür, 2006:18). Öte yandan Türkiye'nin illerinin sahip olduğu ekonomik gelişmişlik başka bir ifade ile gelir faktörü (KBGSYH) ve nüfus büyüklüğü illerin net göç hızının pozitif veya negatif olmasında ve dolayısıyla göç akım yönünde önemli belirleyici etkenler olmuştur (Topbaş ve Tanrıöver, 2008).

Bu bağlamda sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından illerin durumuna bakıldığında (Dinçer, vd., 2003) sürekli ve yüksek oranda olan göçün nedeni ve iller arasındaki farklılık daha iyi anlaşılmaktadır. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, demografik göstergelerde bölge illerinin çoğunun sahip olduğu değerler bölge ve Türkiye ortalamasından farklılık göstermektedir. Örneğin Adıyaman (%54.33), Mardin (%55.49), Siirt (%58.22), Şanlıurfa (%58.34), Şırnak (%59.83) ve Diyarbakır (%60.00) illeri, hem bölge (%62.69) hem de Türkiye ortalamasından (%64.90) düşük şehirleşme oranlarına sahiptir. Göçe kaynaklık etmesi nedeniyle, bu şekilde kırsal nüfusun fazla olması göç olgusunda bir dezavantajdır. Başka bir ifade ile, Ravenstein'in göç teorisinde ifade edildiği gibi, kırsal kesimde yaşayanlar, şehirde yaşayanlardan daha fazla yerinden oynama ve göç etme eğiliminde olmalarından dolayı (Çağlayan, 2006), illerde kır nüfusunun fazla olması göçün artmasına neden olmaktadır.

Nitekim söz konusu bu iller, gerek geçmişte gerekse günümüzde bölgede önemli oranda göç veren illerdir. Kırsal nüfusun ortalamadan fazla olduğu bu illere karşın, Gaziantep ilinde şehirleşme oranı daha yüksektir (Tablo 2).

Öte yandan yıllık doğurganlık hızı, ortalama hane halkı büyüklüğü ve nüfus artış hızının yüksek olması ve bu göstergelerin beraberinde getirdiği nüfus miktarı da ekonomik kaynaklar üzerinde baskı yapması nedeniyle önemlidir. Bu bağlamda da iller arasında farklılık bulunmaktadır. Her ne kadar illerden göçlerin fazla olmasından dolayı, yıllık artış hızı çok yüksek değerler göstermese de, özellikle doğurganlık hızının yüksekliği dikkatleri çekmektedir. Gerçekten de 2000 yılı verilerine göre yıllık nüfus artış hızında bölge ortalaması (%24.80) ile Türkiye ortalaması (%18.29) arasında çok büyük fark olmazken, bölgedeki doğurganlık hızı (4.86) ve ortalama hanehalkı büyüklüğü (6.55) oldukça yüksektir. Bununla birlikte bölgede doğurganlık hızında Şırnak (7.06), Siirt (6.05), Batman (5.27), Mardin (4.98) illeri bölge ortalaması üzerinde değerler göstermektedir. Ortalama hane halkı büyüklüğünde de Şırnak (8.25), Mardin (7.72), Batman (7.60), Siirt (7.48), Şanlıurfa (6.93) ve Diyarbakır (6.76) illeri bölge ortalamasının üzerinde değerlere sahiptir. Doğurganlık hızı, ortalama hanehalkı büyüklüğü ve nüfus artış hızı Gaziantep ilinde ise ortalamanın altındadır (Tablo 2).

Demografik göstergelerde bölge illeri ve bölge ortalaması genelde Türkiye ortalamasından yüksek değerler gösterirken, ekonomik kaynaklar bağlamında ise farklı bir yapı bulunmaktadır (Tablo 2). Gerçekten de gerek istihdam ve sanayi, gerekse mali göstergeler açısından bölge değerleri Türkiye ortalamasının çok altındadır. Örneğin sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki payı bölgede %7.06 iken, Türkiye ortalaması %13.35'tir. Benzer yapı ticaret sektörü ve mali kurumlarda çalışanların oranlarında da görülmektedir. Buna karşın tarımda çalışanların payı (%61.35) Türkiye ortalamasından (%48.38) yüksektir. Tarım sektörünün hâkim olduğu alanlarda kopmanın daha fazla gerçekleşme ihtimalinin yüksekliğinden dolayı bu durum da göçte dezavantaj olabilmektedir. Nitekim kırsal nüfus başına düşen üretim değerinin (883 Milyon TL) bölgede Türkiye ortalamasından (1.124 Milyon TL) düşük olması da, fert başına düşen geliri düşürmektedir. Bütün bu olumsuz göstergeler gerek bölge içi, gerekse bölge dışına yönelik göçleri tetiklemektedir. Öte yandan ekonomik göstergeler tüm illerde aynı yapıyı göstermemektedir. Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı Adıyaman (%73.64), Şanlıurfa (%72.80), Mardin (%69.92), Diyarbakır (%63.86) ve Batman (%63.48) illerinde bölge ortalaması üzerinde iken, Gaziantep (%39.13), Şırnak (%46.36), Kilis (%54.32) ve Siirt (%56.87) illerinde ise düşüktür. Sanayide çalışanların payı ise sadece Gaziantep (%21.28) ve Kilis (%7.49) illeri bölge ortalaması (%7.06) üzerinde değere sahiptir. Öyle ki, Gaziantep bölge ortalamasının üç katı kadar sanayide istihdam imkânı sunmaktadır. Söz konusu sosyo-ekonomik yapı, illerin Türkiye'deki genel gelişmişlik sıralamasını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bölgede en iyi durumda bulunan il Gaziantep'tir. Nitekim il, gelişmişlik sıralamasında 2010 yılına göre 81 il arasında 33.sırada bulunmaktadır. Diğer iller ise orta ve hatta son sıralarda yer almaktadır. Öyle ki, Gaziantep ili, Türkiye'deki iller içinde 2. derecede gelişmiş iller arasında iken, Adıyaman, Kilis ve Diyarbakır 4. derece, Mardin, Şanlıurfa, Siirt, Batman ve Şırnak ise son derece olan 5.derecede gelişmiş iller arasında yer almaktadır. Gerek bölge illeri arasında, gerekse Türkiye'deki iller içinde gelişmişlik sıralamasındaki bu düşük seviye, bölge içi ve bölgeden batı illerine yönelik göçlerin hızlanmasında temel faktör olmaktadır. Başka bir ifade ile bölge illerindeki sosyo-ekonomik göstergelerin Türkiye ortalamasının çok altında bir yapı sergilemesi yanında, gelişmişlik sıralamasındaki düşük derecelerde yer almaları da göçün oranı ve yönünü belirlemede önemli oranda etki etmektedir.

Tablo 2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin gelişmişlik performansı (2000) ve sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması (1996-2003-2010)

Değişkenler	Adıyaman		Batman		Diyarbakır		Gaziantep		Kilis		Mardin		Siirt		Şanlıurfa		Şırnak		G.Doğu Anadolu Bölgesi	Türkiye
	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Sr	Değer	Değer
1. Demografik Göstergeler																				
Top. nüfus	623.811	35	456.734	45	1.362.708	10	1.285.249	11	114.724	79	705.098	32	263.676	64	1.443.422	9	353.197	54	6.608.619	67.803.927
Şehirleşme oranı (%)	54.33	44	66.60	12	60.00	19	78.52	5	65.36	13	55.49	40	58.22	29	58.34	28	59.83	21	62.69	64.90
Yıllık nüfus artış hızı (%)	19.98	21	28.31	9	21.74	18	24.06	12	-12.65	78	23.34	14	7.99	54	36.56	2	29.87	6	24.80	18.29
Nf. yoğunluğu (kişi/km ²)	89	24	98	20	90	23	188	8	80	30	80	29	48	56	77	32	49	55	88	88
Doğurganlık hızı (çocuk)	3.66	15	5.27	6	4.51	10	3.83	13	3.54	18	4.98	8	6.05	3	4.83	9	7.06	1	4.86	2.53
Ort. hanehalkı büyüklüğü (kişi)	6.26	13	7.60	7	6.76	11	5.23	27	5.05	33	7.72	5	7.48	9	6.93	10	8.25	1	6.55	4.50
2. İstihdam Göstergeleri																				
Tarımda çalışanların toplam istihdama oranı (yüzde)	73.64	7	63.48	36	63.86	35	39.13	73	54.72	59	69.92	20	56.87	54	72.80	11	46.56	68	61.35	48.38
Sanayide çalışanların toplam istihdama oranı (yüzde)	4.80	60	5.97	45	3.82	63	21.28	4	7.49	37	2.37	70	2.58	68	3.47	66	1.85	75	7.06	13.35
Ticaret işkolunda çalışanların istihdama oranı (yüzde)	4.25	66	5.46	49	5.76	44	11.43	8	7.07	28	4.05	68	4.04	69	5.24	53	3.71	71	6.21	9.67
Mali kurumlar işkolunda çalışanların istihdama oranı (yüzde)	1.01	65	0.91	71	1.16	55	2.14	14	1.11	58	0.73	74	0.68	75	0.93	70	0.57	78	1.17	3.11
3. Sanayi Göstergeleri																				
İmalat sanayi iş yeri sayısı (adet)	12	61	4	70	33	41	259	9	1	76	16	56	1	76	33	41	-	81	359	11.118
İmalat sanayi yıllık çalışanlar ortalaması sayısı (kişi)	1.849	51	566	69	1.745	54	24.980	10	-	-	725	66	-	-	1.338	60	-	-	31.576	1.130.488
Fert başına imalat sanayi katma değeri (milyon TL)	38	57	64	49	17	63	282	20	-	-	18	62	-	-	16	66	-	-	73	350
4. Tarım Göstergeleri																				
Kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri (milyon TL)	727	68	727	69	898	52	1.181	34	2.091	3	632	75	751	64	1.051	42	340	80	883	1.124
Tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı (yüzde)	0.77	49	0.41	68	1.83	18	1.22	31	0.31	73	0.74	53	0.31	72	2.36	12	0.18	78	8.14	100
5. Mali Göstergeler																				
Gayri safi milli hasıla içindeki payı (yüzde)	0.39	50	0.35	55	1.15	21	1.36	16	0.13	77	0.41	49	0.19	69	0.93	26	0.15	72	5.06	100
Fert başına gayri safi yurt içi hasıla (milyon TL)	780	70	949	60	1.056	55	1.318	41	1.463	33	718	73	880	64	805	68	518	79	954	1.837
İLLERİN GELİŞİMİŞLİK SIRALAMASI																				
1996*	61	65	57	25	-	66	68	59	75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003**	65	70	63	20	54	72	73	68	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2010**	67	68	66	33	59	74	73	69	78	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: - Dincer, B., Özaslan, M., Kavasoglu, T., 2003, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayın No: 2671, Ankara.

- Yıldız, E.B., Sivri, U., Berber, M., (2010). "Türkiye'de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, (7-9 Ekim 2010), s.693-705, Yozgat. Sr.: Sıralama, * 76 il içinde, **81 il içinde

Zayıf sosyo-ekonomik göstergelerin beraberinde getirdiği isteğe bağlı ekonomik göç yanında, terörden kaynaklanan zorunlu göç de bölge illerindeki göç hareketlerini etkileyen önemli ikinci unsur olmaktadır. Zorunlu göçe neden olan terör olaylarının illerde farklı boyutlarda ortaya çıkması da aynı zamanda iller arasındaki göç farklılığına neden olmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki 14 ilde yapılan araştırmada, illerden göç edenlerin ikinci göç etme nedenlerinin 1986-1990 döneminde %29.0; 1991-1995 döneminde %47.2 oranında güvenlik olduğu belirtilmektedir. Bu oranlar söz konusu dönemlerde zorunlu göçün ikinci nedeninde güvenliğin önemli oranda olduğunu ortaya koymaktadır (Hacettepe Üniversitesi; 2006:58-59). Dolayısıyla 1985-1990 ve özellikle de 1995-2000 döneminde bölgedeki illerin net göç hızının yüksek oranda negatif olmasına (Tablo 1) terörden kaynaklanan güvenlik endişeleri ve köy boşaltmalarından kaynaklanan göçler de etki etmiştir.

Tablo 3. İllerarası göç eden nüfusun göç nedenleri (1995-2000)*

İLLER ve PAY		GÖÇÜN NEDENLERİ									TOPLAM
		İş arama/ bulma	Tayin/ atama	Hane halkı fertlerinden birine bağımlı göç	Eğitim	Evlilik	Deprem	Güvenlik	Diğer	Bilinmeyen	
Adıyaman	Miktar	16.757	6.291	15.873	5.698	3.719	346	250	8.187	1.248	58.369
	Pay (%)**	28.71	10.78	27.19	9.76	6.37	0.59	0.43	14.03	2.14	100
	Bölgedeki payı (%)***	12.82	9.69	10.43	16.84	14.01	63.02	2.84	11.47	15.26	11.74
	Türkiye'deki payı (%)***	1.75	0.98	1.29	1.03	1.05	0.24	0.80	1.01	2.03	1.22
Batman	Miktar	10.848	4.206	12.700	2.233	2.046	18	720	4.867	527	38.165
	Pay (%)**	28.42	11.02	33.28	5.85	5.36	0.05	1.89	12.75	1.38	100
	Bölgedeki payı (%)***	8.30	6.48	8.35	6.60	7.71	3.28	8.18	6.82	6.44	7.68
	Türkiye'deki payı (%)***	1.13	0.65	1.03	0.40	0.58	0.01	2.31	0.60	0.86	0.80
Diyarbakır	Miktar	28.414	17.883	35.457	5.509	4.791	35	2.472	15.079	1.420	111.060
	Pay (%)**	25.58	16.10	31.93	4.96	4.31	0.03	2.23	13.58	1.28	100.00
	Bölgedeki payı (%)***	21.73	27.55	23.30	16.28	18.05	6.38	28.10	21.12	17.37	22.34
	Türkiye'deki payı (%)***	2.96	2.78	2.88	1.00	1.35	0.02	7.92	1.87	2.31	2.32
Gaziantep	Miktar	12.788	9.313	16.921	8.365	4.926	37	256	11.446	999	65.051
	Pay (%)**	19.66	14.32	26.01	12.86	7.57	0.06	0.39	17.60	1.54	100.00
	Bölgedeki payı (%)***	9.78	14.35	11.12	24.72	18.56	6.74	2.91	16.03	12.22	13.08
	Türkiye'deki payı (%)***	1.33	1.45	1.38	1.51	1.38	0.03	0.82	1.42	1.62	1.36
Kilis	Miktar	2.807	1.177	2.856	1.106	1.343	10	47	1.665	188	11.199
	Pay (%)**	25.06	10.51	25.50	9.88	11.99	0.09	0.42	14.87	1.68	100.00
	Bölgedeki payı (%)***	2.15	1.81	1.88	3.27	5.06	1.82	0.53	2.33	2.30	2.25
	Türkiye'deki payı (%)***	0.29	0.18	0.23	0.20	0.38	0.01	0.15	0.21	0.31	0.23
Mardin	Miktar	19.847	7.565	22.024	3.830	3.398	35	1.947	8.261	1.258	68.165
	Pay (%)**	29.12	11.09	32.31	5.62	4.98	0.05	2.86	12.12	1.85	100.00
	Bölgedeki payı (%)***	15.18	11.65	14.47	11.32	12.80	6.38	22.13	11.57	15.38	13.71
	Türkiye'deki payı (%)***	2.07	1.18	1.79	0.69	0.96	0.02	6.24	1.02	2.05	1.42
Siirt	Miktar	8.196	4.942	12.059	1.174	2.008	19	1.382	4.750	464	34.994
	Pay (%)**	23.42	14.12	34.46	3.35	5.74	0.05	3.95	13.57	1.33	100.00
	Bölgedeki payı (%)***	6.27	7.61	7.92	3.47	7.57	3.46	15.71	6.65	5.67	7.04
	Türkiye'deki payı (%)***	0.85	0.77	0.98	0.21	0.56	0.01	4.43	0.59	0.75	0.73
Şanlıurfa	Miktar	27.311	8.106	28.443	4.969	3.756	42	524	12.784	1.697	87.632
	Pay (%)**	31.17	9.25	32.46	5.67	4.29	0.05	0.60	14.59	1.94	100.00
	Bölgedeki payı (%)***	20.89	12.49	18.69	14.69	14.15	7.65	5.96	17.91	20.75	17.63
	Türkiye'deki payı (%)***	2.84	1.26	2.31	0.90	1.06	0.03	1.68	1.58	2.76	1.83
Şırnak	Miktar	3.788	5.425	5.844	953	555	7	1.199	4.360	376	22.507
	Pay (%)**	16.83	24.10	25.97	4.23	2.47	0.03	5.33	19.37	1.67	100.00
	Bölgedeki payı (%)***	2.90	8.36	3.84	2.82	2.09	1.28	13.63	6.11	4.60	4.53
	Türkiye'deki payı (%)***	0.39	0.84	0.48	0.17	0.16	0.00	3.84	0.54	0.61	0.47

Kaynak: DPT, 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), s.105-110, Ankara.

* İl içi göçler dahil değildir.

** Toplam göçteki payı ifade eder.

*** Söz konusu nedenden dolayı göç edenlerin toplamındaki payı ifade eder.

Göç eden nüfus üzerinde yapılan anket çalışmalarında ortaya çıkan tablo da bölgedeki göç hareketleri üzerinde diğer nedenler ile birlikte, güvenliğin de etkili olduğunu göstermektedir (Tablo 3). Buna göre 1995-2000 döneminde bölgeden göç eden toplam 497.142 kişilik göçün %1.8'i (8.797) güvenlik kaynaklıdır. Öte yandan asıl dikkati çeken durum ise iller arasında bu bağlamda farklılığın bulunmasıdır. Gerçekten de illerdeki göçün nedenlerine bakıldığında güvenlik endişesi ile göç edenlerin Diyarbakır (2.472), Mardin (1.947), Siirt (1.382) ve Şırnak

illerinde (1.199) fazla olduğu görülmektedir. Bu rakamlara göre güvenlik nedenleriyle bölgeden verilen göçün %28.10'u Diyarbakır, %22.13'ü Mardin, %15.71 Siirt, %13.63 Şırnak ve %8.18'i Batman ili çıkışıdır. Ayrıca güvenlik kaynaklı göçün illerin toplam göçteki payına bakıldığında ise farklı bir durum ile karşılaşılmaktadır. Buna göre Şırnak ilindeki göçün %5.33'ü, Siirt'in %3.95'i, Mardin'in %2.86'sı ve Diyarbakır'ın %2.23'ü terörden kaynaklanan zorunlu göçtür. Buna göre söz konusu illerden oluşan zorunlu göçler bölge ortalamasının (%1.8) çok üzerindedir.

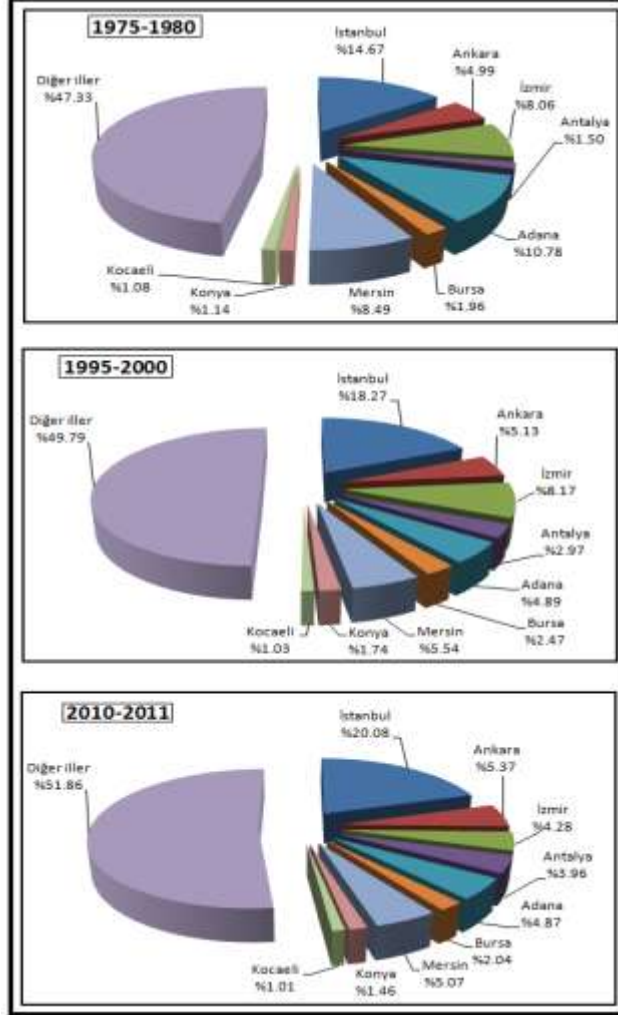
3. Bölgeden verilen toplam göçün akım yönü

Bölgeden verilen toplam göçün akım yönü ile ilgili bazı hususlar dikkat çekmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, günümüzde bölgeden verilen göçün önemli bir bölümü (%20.08) İstanbul'a yönelik olmaktadır. Buna göre her beş kişiden biri İstanbul'a göç etmektedir. Başta tarihi ve coğrafi yapısı olmak üzere şehrin sosyo-ekonomik özellikleri İstanbul'un göç merkezi olmasında etki eden faktörlerdir. Gerçekten de bulunduğu konum, geniş hinterlandı, ulaşım imkânlarının gelişmesi, istihdam olanaklarına sahip olması, yoğun ve çeşitli sosyo-kültürel faktörlerin olması (Tüfekçi, 2003:91-95) şehrin özellikle 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'nin önemli göç çekim merkezi olmasını sağlamıştır. İkinci sırayı ise Ankara ili almaktadır (%5.37). Ancak İstanbul ile Ankara'nın payı arasındaki yüksek fark dikkat çekmektedir. Mersin (%5.07), Adana (%4.87), İzmir (%4.28) ve Antalya (%3.96) birbirine yakın oranda pay alan illerdir. Bursa, Kocaeli ve Konya'nın payları ise %1-2 arasında değişmektedir. Bu oranlar bölgedeki göçlerin yönelim isteklerini ortaya koymaktadır.

Öte yandan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden verilen göçte ele alınan dokuz ilin payı, dönemler itibarıyla önemli değişimler göstermektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, gerek 1975-1980 dönemi (%14.67) gerekse günümüzde (%20.08) bölgeden verilen göçte İstanbul'un payı her zaman ilk sıralarda yer almıştır. Söz konusu dönemler arasında gerek sıralama, gerekse pay açısından önemli değişim gösteren iller Adana, Mersin, İzmir ve Antalya'dır. İlk üçün payında gerileme olurken, Antalya'da ise önemli oranda yükselme olmuştur. Adana ilk dönemde %10.78'lik pay ile İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer alırken, günümüzde bölgeden aldığı göç payı oldukça gerilemiş (%4.87) ve Ankara ile Mersin'den sonra dördüncü sıraya düşmüştür. Her ne kadar aynı oranda olmasa da Mersin'in de payı azalmış ve göçteki çekiciliğinin azalmasına rağmen üçüncü sıradaki yerini korumuştur. Dikkat çeken husus Adana ve Mersin illerinin payının düştüğü dönemin 1995-2000 dönemine rastlamasıdır. Bu durum da bölgeden verilen göçte diğer illerin çekim gücünün artması ve bölge içi (özellikle Gaziantep) ile komşu illere (özellikle Adıyaman'dan Kahramanmaraş ve Malatya'ya) göçün hızlanmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. İzmir ise %50 civarında pay kaybına uğrayarak, 1975-1980 döneminde %8.06 olan payı günümüzde %4.28'e gerilemesi sonucunda, tercih edilme sıralaması dördüncülüğten beşe düşmüştür. Bölgenin Antalya'ya verdiği göç ise, bu üç ilin aksine, artış göstermiş ve %1.50'den %3.96'ya yükselmiştir. Ankara, Bursa, Kocaeli ve Konya'nın paylarında ise fazla bir değişim görülmemektedir. Ankara'nın payı %5, Bursa'nın payı %2, Konya'nın %1.5, Kocaeli'nin payı ise %1 civarında seyretmektedir (Tablo 4, Şekil 2).

Göçün akım yönü ile ilgili dikkat çeken diğer bir husus ise, bölgeden verilen göçte dokuz il dışındaki diğer illerin payının giderek artmasıdır. 1975-1980 döneminde diğer illerin aldığı pay %47.33 iken, 1995-2000 döneminde %49.79'a, 2010-2011 döneminde ise %51.86'ya yükselmiştir (Şekil 2). Bunda ele alınan dokuz ilin bazılarında idari değişimin olması (Yalova'nın İstanbul'dan, Kırıkkale'nin Ankara'dan, Osmaniye'nin Adana'dan ayrılması) sınırlı etkisinin yanı sıra, yukarıda da kısmen bahsedildiği gibi, bu dönemde bölgeye komşu bazı illerin (Adıyaman için özellikle Kahramanmaraş, Malatya, Kilis için Hatay, vs.) ve

bölge içinde Gaziantep'in göç bağlamında bölge illeri için önemi ve çekiciliğinin artmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 2. Güneydoğu Anadolu Bölgesinden verilen toplam göçte dokuz ilin payı (%)

Öte yandan ele alınan dokuz ilin Türkiye'nin toplam iç göçünden aldığı pay ile bölgenin verdiği göçte bu illerin payı farklılık göstermektedir. Gerçekten de bölge göçmenlerinin, bazı illeri, Türkiye ortalamasından oldukça fazla oranda tercih ettiği görülmektedir. En iyi örnek de, bölgeye yakın olmalarının da bir neticesi olarak, Adana ve Mersin illerinde görülmektedir. Adana ili günümüzde Türkiye'deki iç göçteki payı %2.09 iken, bölgeden verilen göçteki payı ise %4.87'dir. Mersin ilinin de toplam iç göçten aldığı pay (%2.12), bölge göçündeki payından (%5.07) daha düşüktür. Öte yandan iki ilin bu özelliği dönemler boyunca devam etmiştir. 1975-1980 döneminde farklı bir yapı olmakla birlikte, günümüzde bölgeden, İstanbul iline yönelik göçün (% 20.08) de ortalamadan (%18.61) yüksek olduğu görülmektedir. Ankara'da ise tersi bir durum görülmekte ve il, bölge tarafından Türkiye ortalamasının (%7.93) altında tercih edilmektedir (%5.37). Kocaeli, Bursa ve Konya

illerinde de benzer durum mevcuttur. İzmir ve Antalya illerinin ise iç göçteki payı ile bölgeden verilen göçteki payları yakınlık göstermektedir (Tablo 4, Şekil 3).

Tablo 4. Dokuz ilin aldığı göç ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin katkısı (1975-2011)

Göç göstergeleri	Aldığı toplam göç	Türkiye toplam iç göç	İç göçteki payı (%)	Bölgeden alınan göç	İlin aldığı göçte Güneydoğu Anadolu Bölgesinin katkısı (%)	Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden verilen göçteki payı (%)	
İstanbul	1975-1980	557.082	2.700.977	20.63	33.179	5.96	14.67
	1980-1985	576.782	2.885.873	19.99	33.528	5.81	13.92
	1985-1990	995.717	4.065.173	24.49	58.292	5.85	16.38
	1995-2000	920.955	4.788.193	19.23	90.840	9.86	18.27
	2007-2008	374.868	2.273.492	16.49	50.701	13.53	21.44
	2010-2011	450.445	2.420.181	18.61	47.541	10.55	20.08
Ankara	1975-1980	253.407	2.700.977	9.38	11.293	4.46	4.99
	1980-1985	257.516	2.885.873	8.92	13.139	5.10	5.46
	1985-1990	326.301	4.065.173	8.03	14.854	4.55	4.17
	1995-2000	377.108	4.788.193	7.88	25.524	6.77	5.13
	2007-2008	156.760	2.273.492	6.90	10.613	6.77	4.49
	2010-2011	191.864	2.420.181	7.93	12.726	6.63	5.37
İzmir	1975-1980	203.777	2.700.977	7.54	18.239	8.95	8.06
	1980-1985	194.245	2.885.873	6.73	17.657	9.09	7.33
	1985-1990	276.378	4.065.173	6.80	24.963	9.03	7.02
	1995-2000	306.387	4.788.193	6.40	40.628	13.26	8.17
	2007-2008	117.067	2.273.492	5.15	15.174	12.96	6.42
	2010-2011	110.364	2.420.181	4.56	10.129	9.18	4.28
Antalya	1975-1980	39.274	2.700.977	1.45	3.387	8.62	1.50
	1980-1985	54.427	2.885.873	1.89	5.124	9.41	2.13
	1985-1990	123.737	4.065.173	3.04	10.968	8.86	3.08
	1995-2000	171.982	4.788.193	3.59	14.748	8.58	2.97
	2007-2008	92.031	2.273.492	4.05	10.557	11.47	4.46
	2010-2011	89.731	2.420.181	3.71	9.383	10.46	3.96
Bursa	1975-1980	95.638	2.700.977	3.54	4.431	4.63	1.96
	1980-1985	94.085	2.885.873	3.26	4.489	4.77	1.86
	1985-1990	141.460	4.065.173	3.48	7.500	5.30	2.11
	1995-2000	180.171	4.788.193	3.76	12.269	6.81	2.47
	2007-2008	82.964	2.273.492	3.65	6.133	7.39	2.59
	2010-2011	74.243	2.420.181	3.07	4.833	6.51	2.04
Kocaeli	1975-1980	86.792	2.700.977	3.21	2.442	2.81	1.08
	1980-1985	80.410	2.885.873	2.79	2.120	2.64	0.88
	1985-1990	137.408	4.065.173	3.38	3.879	2.82	1.09
	1995-2000	119.301	4.788.193	2.49	5.112	4.28	1.03
	2007-2008	63.965	2.273.492	2.81	2.630	4.11	1.11
	2010-2011	63.314	2.420.181	2.62	2.386	3.77	1.01
Konya	1975-1980	52.450	2.700.977	1.94	2.589	4.94	1.14
	1980-1985	61.478	2.885.873	2.13	3.719	6.05	1.54
	1985-1990	71.113	4.065.173	1.75	4.396	6.18	1.24
	1995-2000	107.316	4.788.193	2.24	8.629	8.04	1.74
	2007-2008	45.502	2.273.492	2.00	3.295	7.24	1.39
	2010-2011	52.134	2.420.181	2.15	3.458	6.63	1.46
Mersin	1975-1980	73.488	2.700.977	2.72	19.207	26.14	8.49
	1980-1985	89.342	2.885.873	3.10	24.007	26.87	9.97
	1985-1990	131.573	4.065.173	3.24	33.922	25.78	9.53
	1995-2000	117.894	4.788.193	2.46	27.544	23.36	5.54
	2007-2008	46.776	2.273.492	2.06	11.564	24.72	4.89
	2010-2011	51.328	2.420.181	2.12	12.008	23.39	5.07
Adana	1975-1980	74.119	2.700.977	2.74	24.384	32.90	10.78
	1980-1985	99.672	2.885.873	3.45	28.778	28.87	11.95
	1985-1990	124.479	4.065.173	3.06	37.846	30.40	10.64
	1995-2000	92.684	4.788.193	1.94	24.314	26.23	4.89
	2007-2008	45.493	2.273.492	2.00	11.297	24.83	4.78
	2010-2011	50.523	2.420.181	2.09	11.528	22.82	4.87

Kaynak: DİE. 1980. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

DİE. 1985. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

DİE. 1990. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik

Nitelikleri (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

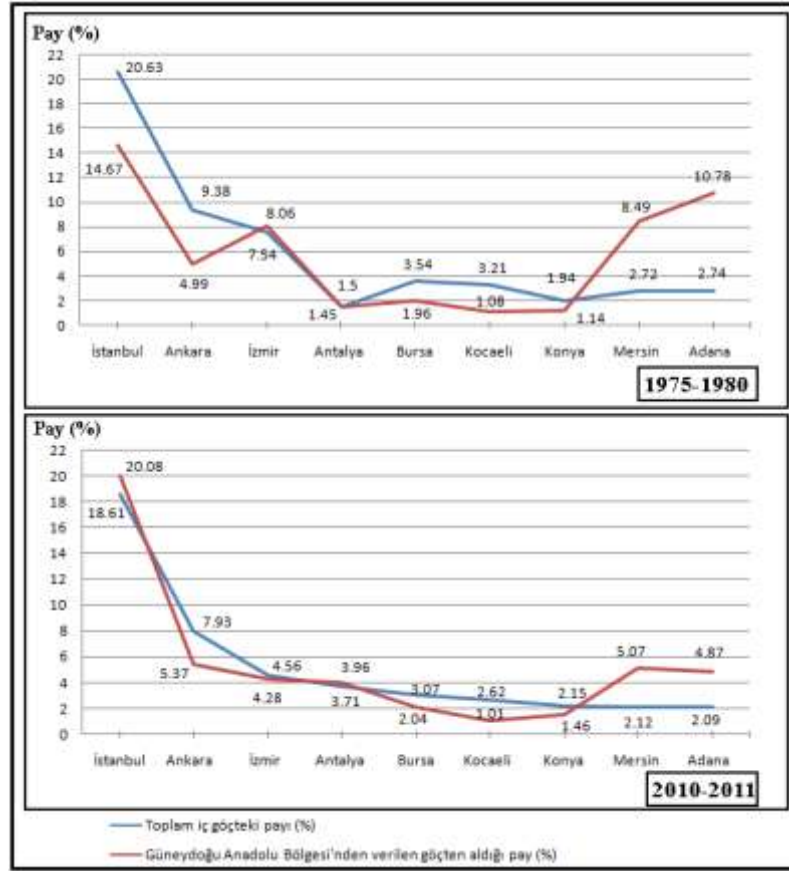
DPT., 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), Ankara.

TUIK., 2000. Genel Nüfus Sayımı. Göç İstatistikleri, Ankara. (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

TUIK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), 2008, 2009, 2010 Sayımı

(<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>)

TUIK (2005), Genel Nüfus Sayımı, 2000 Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No.2976, Ankara.

Şekil 3. Dokuz ilin iç göçten ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden verilen göçten aldığı pay

Dokuz ilin iç göçteki genel yapısı, başka bir ifade ile ekonomik gelişmelere bağlı olarak illerin çekim gücündeki değişim de bölgeden verilen göçteki payda belirleyici olmuştur. Gerçekten de ele alınan ilk dönem ile son dönem arasında İzmir'e yönelik göçlerin azalması sadece Güneydoğu Anadolu Bölgesine has bir durum olmamış, aynı zamanda diğer illerden aldığı göç de azalmıştır. Nitekim ilin toplam iç göçteki payı 1975-1980 döneminde % 7.54 iken, 2010-2011 döneminde %4.56'ya gerilemiştir. Aynı durum Antalya için de geçerlidir. Turizm sektöründeki gelişmenin etkisiyle ilin iç göçten aldığı pay artarken, bölgenin bu ile verdiği göçün oranı da yükselmiştir. Mersin ve Adana'da farklı bir yapı görülmektedir. Bu illerin iç göçteki paylarında bir azalma görülmekle birlikte, bölgeden aldıkları göçte azalma daha fazla olmuştur. Bölgeden Kocaeli, Konya ve Bursa'ya verilen göç, illerin genel göç yapısının gelişimi ile benzerdir. Ancak bölgeden Ankara ve İstanbul'a verilen göçün, bu illerin genel göç yapısı ile paralellik göstermediği görülmektedir. Buna göre İstanbul'un iki dönem arasında Türkiye'nin iç göçünden aldığı payda azalma (%20.63'ten %18.61'e) olurken, bölgenin verdiği göçte ise artış (%14.67'den %20.08'e) bulunmaktadır. Ankara ilinde de benzer durum görülmekte ve söz konusu dönemler arasında ilin iç göçteki payı azalırken, bölgeden verilen göçün oranı ise artmıştır (Şekil 3).

Dokuz ilin aldığı göçte bölgenin yaptığı katkıda da farklılık görülmektedir. Buna göre günümüzde Güneydoğu Anadolu Bölgesi göç bağlamında en fazla katkıyı Mersin, Adana,

İstanbul ve Antalya'ya yapmaktadır. Dönemler itibariyle her ne kadar oranda değişkenlik göstermekte ise de, en büyük katkı Mersin (%23.39) ve Adana (%22.82) illerine yapılmaktadır. Ancak ilk (1975-1980) ve son dönemler (2010-2011) baz alındığında iki ilde de pay kaybı görülmektedir. Ancak Adana ilindeki kayıp Mersin'e göre daha fazla olmuştur. Bu durum, söz konusu iki ilin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden aldıkları göçte azalma olduğu ve diğer bölgeler ile buldukları bölgeden aldıkları göçün arttığı anlamına gelmektedir. İstanbul'un aldığı göçte de Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin katkısı bağlamında dönemler itibariyle önemli bir değişim söz konusudur. Nitekim 1985-1990 dönemine kadar ilin almış olduğu toplam göçte bölgenin katkısı %6'ya yakın iken, bu dönemden sonra %10'lara yaklaşmış ve son iki dönemde de %10'u aşmıştır. Buna göre söz konusu dönemler (1975-1980/2010-2011) arasında İstanbul'un aldığı göçte, bölgenin katkı payı %100 civarında artmıştır. Antalya'nın aldığı toplam göçte bölgeden yapılan katkı ise %8.62'den %10.46'ya ulaşmıştır. Dolayısıyla % 25 civarında bir değişim olmuştur. Benzer artış oranını Bursa için de söylemek mümkündür. İzmir'in aldığı göçteki katkı, her ne kadar 1995-2000 ve 2007-2008 döneminde önemli bir artış olmuşsa da, genel olarak %9 civarında seyretmiştir. Ankara, Konya ve Kocaeli illerine de bölgenin katkısı önemli oranlarda olmuştur (Tablo 4). Buna göre katkı oranlarını, bölgeden verilen göç ile birlikte Türkiye'nin diğer bölgelerinden bu illere yönelik göçlerin miktarı belirlemektedir.

4. Bölge illerinden verilen göçün akım yönündeki değişimi

Bölgeden verilen göçün akım yönünün incelenmesinde diğer önemli bir konu da iller bağlamında farklılıkların ortaya konmasıdır. Bu bağlamda ele alındığında, iller arasında farklı yoğunlaşma alanları olduğu görülmektedir. Buna göre, daha önce de belirtildiği gibi, bölgeden en fazla göç günümüzde İstanbul'a yönelik olmaktadır. 2010-2011 döneminde toplam göçün %20.1'i İstanbul'u tercih etmiştir. Ancak bölge ortalaması olan bu oran illerin tümünde aynı değildir. Bu ortalamanın çok üstünde olduğu ve dolayısıyla İstanbul'un oldukça tercih edildiği bazı bölge illeri karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de başta Batman (%35.6), olmak üzere, Siirt (%29.2), Mardin (%25.2) ve Adıyaman'dan (%24.5) göç edenlerin İstanbul'u tercih oranları oldukça yüksektir. Diyarbakır'dan göç edenlerin de %20.1'i, başka bir ifade ile bölge ortalamasına yakın bir oranı İstanbul'u tercih etmişlerdir. Buna karşın bölgenin diğer illerinde İstanbul'un tercih oranı çok daha düşüktür. Nitekim Kilis (%14.9), Şırnak (%13.6), Gaziantep (%13.3) ve Şanlıurfa (%12.7) illeri bölge ortalamasının çok altında bir oranda İstanbul'a göç vermişlerdir (Tablo 5).

Öte yandan İstanbul'a düşük oranlarda göç veren bazı illerin Ankara'ya ortalamanın üzerinde göç verdiği görülmektedir. Buna göre Şanlıurfa (%6.7), Şırnak (%6.6) ve Diyarbakır (%6.7) illerinden göç edenler, bölgenin diğer illerine göre Ankara'ya daha fazla yönelmişlerdir. Gaziantep ve Şırnak illerinden verilen göç oranı da (%5.5) bölge ortalamasına (%5.37) yakın değerleri taşımaktadır. Ankara'yı daha az tercih eden iller ise Adıyaman (%3.0), Kilis (%3.0), Batman (%3.6) ve Mardin (%4.3)'dir. Bölgeden uzak bir konumda bulunan İzmir ise günümüzde halen Mardin (%9.1) ve Diyarbakır illeri (%6.3) tarafından önemli oranda göç edilecek cazip merkez olarak görülmektedir. Buna karşın, Kilis (%1.4), Adıyaman (%1.8), Siirt (%24), Gaziantep (%2.5), Şanlıurfa (%3.2) ve Şırnak (%3.5) göçmenleri tarafından daha az ilgi görmektedir. Bölge illeri arasında Antalya'yı en çok Şanlıurfalılar tercih etmektedirler (%5.2). Bu ilin yanı sıra, Gaziantep (%4.7), Adıyaman (%4.3), Diyarbakır (%4.2) ve Kilis'ten (%3.3) göç edenler de Antalya'yı tercih etme oranları bölge ortalamasının üzerindedir. Ancak Siirt (%2.5), Şırnak (%2.7) ve Mardinlilerin (%2.8) Antalya'yı tercih oranları daha düşüktür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin toplam verdiği göçte Adana ilinin payı 2010-2011 döneminde %4.9 iken, bazı illerin farklı bir yapı gösterdikleri görülmektedir. Örneğin Mardin (%8.7) ve Şanlıurfa'dan (%6.5) verilen göçte Adana'nın tercih oranı ortalamanın çok üzerindedir. Diğer illerin ise Adana'ya yönelik göçleri daha sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla Adana

ili, bölgede özellikle Mardin ve Şanlıurfa'nın cazibe merkezini oluşturmaktadır. Bölgeden Bursa'ya en fazla göç edenler ise Diyarbakırlılardır. Bölgeden verilen toplam göçte Bursa'nın payı %2.0 iken, Diyarbakırlılar içinde bu ili tercih edenlerin oranları %3.5'e ulaşmıştır. Diyarbakır kadar olmasa da, Mardin (%2.2) ve Siirt'ten (%2.1) Bursa'ya göç edenlerin oranı da bölge ortalamasını aşmıştır. Mersin, Konya ve Kocaeli'ni tercih etme bakımından da iller arasında farklılık bulunmaktadır. Şanlıurfa (%6.9) ve Şırnak (%6.9) illeri, bölge içinden Mersin'e en fazla göç veren iller olmuştur. Buna karşın il, Batman (%2.1) ve Kilis'ten (%2.8) göç edenler tarafından fazla tercih edilen bir merkez olma özelliği göstermemektedir. Diğer illerden göç ise bölge ortalaması civarındadır. Konya'ya ise bölgeden en fazla göç edenler Şanlıurfa (%1.9), Mardin (%1.6) ve Şırnaklılar (%1.6) olmaktadır. Adıyaman (%1.0) ve Siirt (%1.2), Konya'yı en az tercih eden iller olmuştur. Kocaeli ilini en fazla Şırnak ilinden (%1.3) göç edenler tercih ederken, Kilis (%0.5) ve Adıyaman'ın (%0.7) payı düşük kalmaktadır (Tablo 5).

Sonuç olarak verilen göçte bazı bölge illerinin batıdaki belirli iller üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Buna göre, İstanbul, bölgeden en fazla göçü Batman'dan, Ankara ise Şanlıurfa ve Diyarbakır'dan almıştır. İzmir ve Adana ilinde Mardin; Antalya ve Konya ilinde Şanlıurfa; Bursa ilinde Diyarbakır; Mersin ilinde Şanlıurfa ve Şırnak; ve Kocaeli ilinde ise Şırnak ilk sırayı almıştır. Bu farklılığa, göç veren il ile göç alan il arasındaki ekonomik faaliyetlerdeki benzerlik, ilk göç hareketlerinin etkisi ve hemşericilik nedeniyle devamlılığın sağlanması etki etmektedir. Ayrıca göç alan ilin ihtiyaç duyduğu alanda işçiye ihtiyacının illerde farklı oran ve şekillerde bulunması yanında, mesafenin de etkisi bulunmaktadır.

Dikkat çeken bir husus da herhangi bir ilin İstanbul'a verdiği göç payının düşük olması, diğer illere yönelik olan payının artmasına neden olmasıdır. Şanlıurfa ili buna örnek olarak verilebilir. Nitekim 2010-2011 döneminde bu ilden çıkan göçmenlerin sadece %12.7'si İstanbul'a yönelmiştir. Bu durum diğer illere olan göçlerin payını arttırmış ve Şanlıurfa'nın Ankara, Antalya, Mersin ve Konya illerine bölgeden en fazla göç veren il konumunda olmasını sağlamıştır.

Öte yandan illerin, son dönemi kapsayan ve yukarıda açıklanan göç akım yönü ile ilgili yapısı, dönemler itibariyle önemli değişimlere uğramıştır. İl bazında değerlendirildiğinde 1975-1980 dönemi ile 2010-2011 dönemi arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. İlk dikkat çeken il İstanbul'dur. Bölge illerinin bu iki dönem arasında İstanbul'a verdikleri göçte Adıyaman, Mardin, Diyarbakır, Siirt ve Şanlıurfa'nın payı artarken, Gaziantep'ten verilen göçte ise ilin payı %19.0'dan %13.3'e gerilemiştir. İstanbul'a verilen göçte iller bazında genellikle artış yaşanırken, İzmir'de ise farklı bir durum görülmektedir. Gerçekten de bölge illerinin tümünün verdiği göçte İzmir'in payı gerilemiştir. Şanlıurfa, Siirt, Adıyaman ve Mardin ilinden verilen göçte Ankara'nın payında bir artış, Diyarbakır ve Gaziantep ilinde ise bir düşüş görülmektedir. Ancak gerek düşüş, gerekse artışın olduğu illerin tümünde söz konusu değişim yapısı süreklilik arz etmemekte ve dönemler itibariyle Ankara'nın payı bazen azalmakta, bazen de artmaktadır. Bu ile verilen göçte en fazla artışın olduğu il ise Şanlıurfa'dır. Bu il 1975-1980 döneminde verdiği göçün %3.7'si Ankara'ya yönelik iken, günümüzde %6.7'ye ulaşmıştır (Şekil 4).

İlginçtir ki, bölge illerinin çoğunda Antalya'nın payı artış gösterirken, sadece Siirt ilinde gerileme söz konusudur. Ayrıca en fazla pozitif değişimin olduğu il de Adıyaman'dır. Nitekim 1975-1980 döneminde Antalya'ya verdiği göç oranı %0.5 iken, 2010-2011 yılında %4.3'e ulaşmıştır. Buna karşın Mardin ilinden göç edenlerin Antalya'yı tercihleri sınırlı

oranda artmıştır. Bu ilden verilen göçte Antalya'nın payındaki artış bölge ortalamasından daha düşük seviyelerde olmuştur.

Tablo 5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden verilen göçün akım yönündeki değişim (%)

İller	Dönem	İstanbul	Ankara	İzmir	Antalya	Adana	Bursa	Mersin	Konya	Kocaeli	TOPLAM PAY	Komşu iller	Diğer iller
Adıyaman	1975-80	14.3	2.5	1.8	0.5	14.9	0.6	16.0	0.7	0.6	51.9	28.6	19.5
	1980-85	14.6	6.2	1.9	0.6	14.7	0.7	16.0	1.3	0.4	56.4	27.4	16.2
	1985-90	20.6	2.6	2.0	1.4	13.4	0.6	14.5	0.8	0.5	56.4	24.9	18.7
	1995-00	19.3	4.0	3.2	2.4	5.7	1.1	7.2	1.3	0.5	44.7	27.9	27.3
	2007-08	25.0	3.2	2.0	5.2	4.1	1.4	6.0	1.1	0.8	48.8	30.0	21.2
	2010-11	24.5	3.0	1.8	4.3	3.6	1.0	5.1	1.0	0.7	45.0	32.3	22.7
Batman	1975-80	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	1980-85	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	1985-90	11.7	3.8	5.0	7.5	4.9	1.4	6.4	0.9	1.2	42.8	28.9	28.3
	1995-00	31.1	4.2	5.9	4.2	2.3	1.8	3.8	2.1	1.2	56.6	12.1	31.3
	2007-08	36.9	3.5	4.7	4.4	2.5	1.7	2.4	1.3	1.3	58.7	18.6	22.7
	2010-11	35.6	3.6	3.4	3.6	2.4	1.8	2.1	1.3	1.1	54.9	19.5	25.7
Diyarbakır	1975-80	14.9	7.7	11.2	1.7	6.5	4.0	6.3	1.2	1.4	54.9	21.9	23.2
	1980-85	13.8	7.1	11.1	2.4	8.4	3.6	9.0	1.7	1.2	58.3	12.3	29.4
	1985-90	14.7	5.9	10.6	3.7	8.0	3.3	9.5	1.4	1.5	58.6	13.9	27.5
	1995-00	17.7	7.3	12.2	2.9	4.1	4.0	5.3	1.5	1.3	56.3	9.9	33.8
	2007-08	21.9	6.1	7.8	5.1	4.0	4.9	3.8	1.3	1.3	56.2	19.0	24.8
	2010-11	20.1	6.7	6.3	4.2	3.8	3.5	4.9	1.3	1.1	51.9	21.3	26.8
Gaziantep	1975-80	19.0	6.1	4.2	1.3	10.5	1.8	7.1	1.6	1.0	52.7	24.0	23.3
	1980-85	18.0	5.6	4.4	1.6	11.9	2.1	8.9	1.7	0.9	55.1	18.5	26.4
	1985-90	20.6	5.7	3.7	2.9	10.5	2.1	9.0	1.2	1.1	56.8	16.8	26.4
	1995-00	15.2	5.2	4.1	4.7	5.2	2.0	5.6	1.6	1.0	44.6	19.8	35.6
	2007-08	10.5	3.3	2.5	5.0	4.0	1.2	4.2	1.4	1.1	33.2	42.8	23.9
	2010-11	13.3	5.5	2.5	4.7	4.4	1.4	4.8	1.5	1.1	39.2	30.6	30.2
Kilis	1975-80	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	1980-85	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	1985-90	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	1995-00	19.0	3.4	2.0	2.0	3.4	1.2	3.1	1.2	0.7	36.0	37.4	26.6
	2007-08	12.8	2.0	1.7	3.3	3.1	0.8	3.2	0.8	0.5	28.2	48.7	23.1
	2010-11	12.4	3.0	1.4	3.3	2.9	0.7	2.8	1.1	0.5	28.1	49.5	22.4
Mardin	1975-80	13.2	4.3	15.1	2.1	9.6	1.1	4.4	1.4	1.2	52.4	23.6	24.0
	1980-85	11.4	4.4	14.3	2.6	11.7	1.2	6.3	1.6	0.7	54.2	19.8	26.0
	1985-90	13.6	3.8	14.2	3.2	11.2	2.0	6.4	2.0	1.0	57.4	16.9	25.7
	1995-00	19.9	5.1	15.8	2.4	4.8	2.7	4.6	2.4	1.1	58.8	13.5	27.7
	2007-08	29.3	3.6	14.8	2.6	6.2	2.3	5.4	1.6	1.0	66.8	13.1	20.1
	2010-11	25.2	4.3	9.1	2.8	8.7	2.2	5.0	1.6	1.0	59.9	16.4	23.7
Siirt	1975-80	18.4	4.6	4.7	2.2	5.8	1.8	6.2	0.8	1.3	45.8	16.6	37.6
	1980-85	16.9	4.3	4.2	3.7	8.9	1.4	9.6	1.5	1.1	51.6	12.8	35.6
	1985-90	26.7	2.5	2.5	2.4	8.8	2.0	9.8	0.9	1.3	56.9	17.7	25.4
	1995-00	32.4	4.7	4.1	1.5	4.1	2.9	6.4	1.5	1.2	58.8	10.5	30.7
	2007-08	33.5	5.5	2.3	2.2	3.3	2.8	4.4	1.3	1.0	56.3	11.4	32.3
	2010-11	29.2	5.5	2.4	1.5	3.9	2.1	4.5	1.2	1.1	51.4	15.5	33.1
Şanlıurfa	1975-80	10.9	3.7	6.5	1.1	16.8	1.5	12.7	0.9	0.8	54.9	21.9	23.2
	1980-85	9.6	4.6	5.1	1.5	17.5	1.2	12.0	1.3	0.7	53.5	20.1	26.4
	1985-90	10.4	3.4	6.0	2.2	15.6	1.3	9.4	0.9	0.8	50.0	21.3	28.7
	1995-00	9.9	3.8	7.5	2.8	6.9	1.7	6.0	1.9	0.7	41.2	18.4	40.4
	2007-08	11.8	5.1	6.0	6.0	7.0	2.8	6.8	1.6	1.0	48.1	25.5	26.4
	2010-11	12.7	6.7	3.2	5.2	6.5	2.0	6.9	1.9	0.8	45.9	26.1	28.0
Şırnak	1975-80	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	1980-85	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	1985-90	8.7	3.4	4.7	4.6	8.8	4.2	14.5	0.8	1.3	51.0	19.6	29.4
	1995-00	11.2	5.6	5.7	2.7	4.7	2.8	6.0	1.8	1.4	41.9	11.9	46.2
	2007-08	16.1	6.2	2.9	3.5	5.3	2.2	6.2	1.5	1.5	45.4	15.4	39.2
	2010-11	13.6	6.6	3.5	2.7	3.9	1.6	6.9	1.6	1.4	41.8	14.3	43.9
G. DOĞU ANADOLU BÖLGESİ	1975-80	14.7	5.0	8.1	1.5	10.8	2.0	8.5	1.1	1.1	52.8	22.5	24.7
	1980-85	13.9	5.5	7.3	2.1	11.9	1.9	10.0	1.5	0.9	55.0	17.8	27.2
	1985-90	16.4	4.2	7.0	3.1	10.6	2.1	9.5	1.2	1.1	55.2	18.5	26.3
	1995-00	18.3	5.1	8.2	3.0	4.9	2.5	5.5	1.7	1.0	50.2	16.2	33.6
	2007-08	21.4	4.5	6.4	4.5	4.8	2.6	4.9	1.4	1.1	51.6	23.5	24.9
	2010-11	20.1	5.4	4.3	4.0	4.9	2.0	5.1	1.5	1.0	48.3	24.0	27.7

Kaynak: DİE. 1980. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

DİE. 1985. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

DİE. 1990. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik

Nitelikleri (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

DPT., 2008. Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), Ankara.

TUİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS), 2008, 2009, 2010 Sayımı

(<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>)

TUİK (2005), Genel Nüfus Sayımı, 2000 Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No.2976, Ankara. (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)

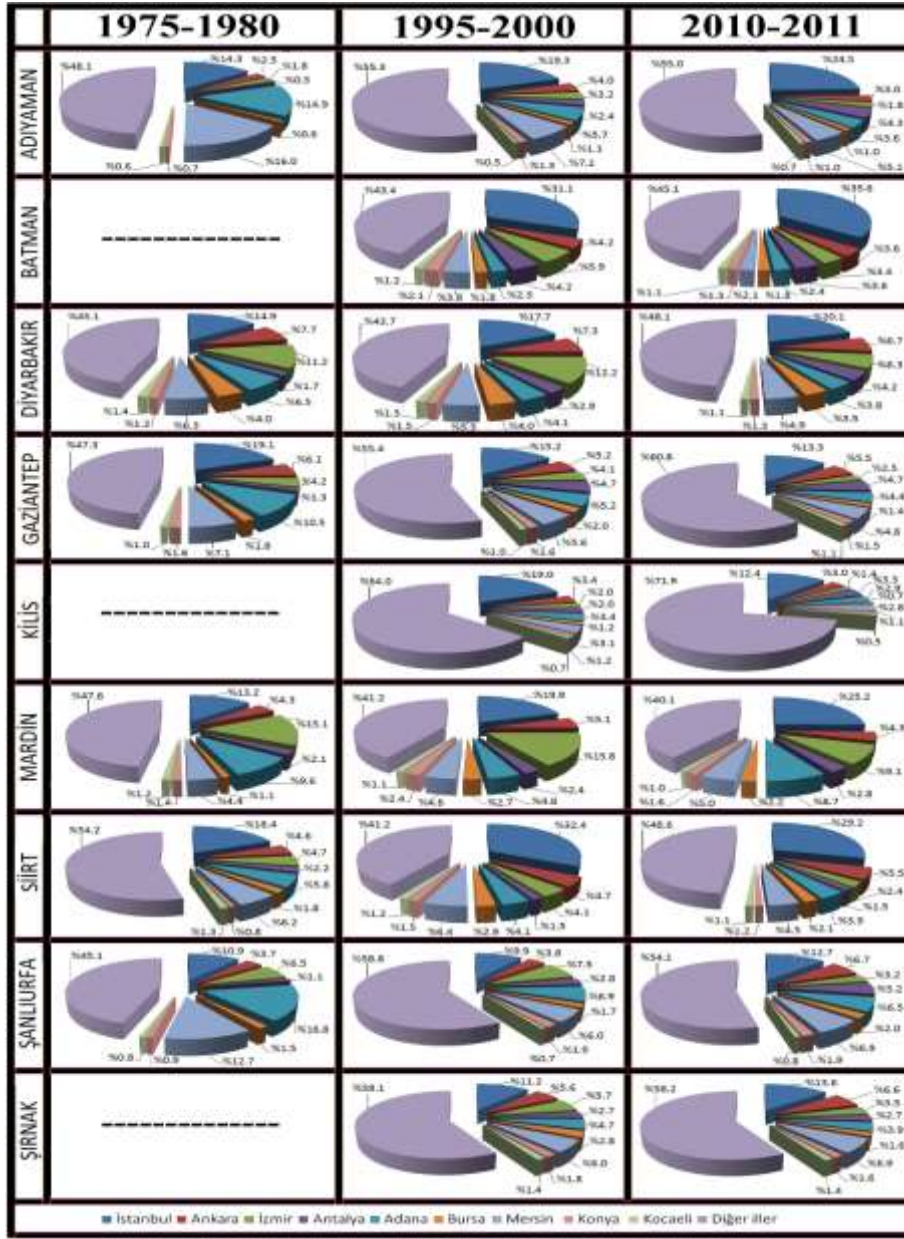

Adana'nın bölgeden aldığı göçte de değişim söz konusudur. Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Adıyaman'ın Adana'ya verdiği göçte dönemler itibariyle sürekli bir düşüş görülmektedir. Benzer değişimi Diyarbakır için de söylemek mümkündür. Siirt, Şanlıurfa ve Gaziantep'te de ilk dönem ile son dönem arasında önemli oranda bir düşüş görülmekle birlikte, asıl gerileme 1995-2000 döneminde olmuştur. Buna göre söz konusu iller için Adana'nın eski önemini kaybetmeye başladığını söylemek mümkündür. Mardin ilinde ise bu illerden farklı bir durum görülmektedir. 1995-2000 dönemine kadar Adana'ya yüksek oranda göç veren Mardin, bu dönemde payı düşmüş ve ancak daha sonra tekrar artışa geçmiştir. Sonraki yıllarda il statüsü kazanan illerden Batman ve Şırnak'ın verdiği göçte Adana'nın payında azalma görülmekte, buna karşın Kilis'in payı ise sürekli artış göstermektedir.

Bölge illerinin verdiği göçte Bursa'nın aldığı payda düzenli bir değişimden söz etmek mümkün değildir. Gerçekten de payın sürekli düştüğü Şırnak ve Kilis illerinden başka, bölgenin diğer illerinde genel olarak karışık bir gelişim söz konusudur. Başka bir ifade ile, dönemler arasında düşüş ve artışlar birbirini takip etmektedir. Bununla birlikte 1975-1980 dönemine göre, 2010-2011 yılında Bursa'nın payı, Adıyaman, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa'da yükselmiş, Diyarbakır ve Gaziantep'te ise gerilemiştir.

Bölge'nin İstanbul ve Ankara'dan sonra en fazla göç verdiği üçüncü il olan Mersin'e de bölge illerinin gönderdiği göçün miktar ve payı dönemler itibariyle değişkenlik göstermektedir. Söz konusu dönemler arasında Mersin'in payında Adıyaman ilinde sürekli ve bölge ortalamasının çok üzerinde bir düşüş görülmektedir. Aynı oranda ve tarzda olmasa da Diyarbakır, Gaziantep, Siirt ve Şanlıurfa'da da gerileme söz konusudur. Buna karşın sadece Mardin ilindeki değişim pozitif olmuştur.

Konya'nın payı ise Gaziantep hariç, tüm illerde iki dönem arasında artış göstermiştir. En fazla artış Şanlıurfa'da görülmektedir. İllerin çoğunda artışın olması bölge ortalamasına da olumlu yansımış ve 1975-1980 döneminde bölgeden verilen göçte Konya'nın payı %1.1 iken, 2010-2011 yılında %1.5'e ulaşmıştır. Kocaeli'nde ise daha karışık bir yapı bulunmaktadır. İki dönem arasında Adıyaman ve Gaziantep illerinin Kocaeli'ne verdiği göç artarken, Mardin, Diyarbakır, Siirt illerinininki düşmüş, Şanlıurfa'nın ise değişmemiştir.

Şekil 4. Bölge illerinden verilen göçte dokuz ilin payındaki değişim

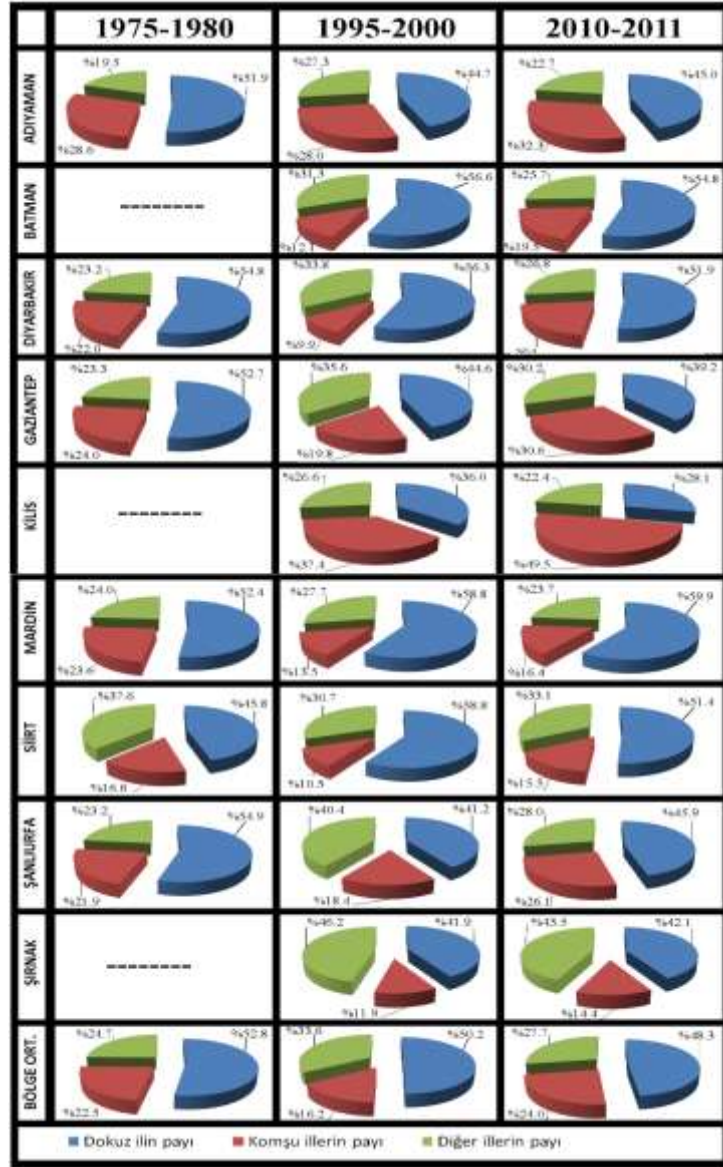
Sonuç olarak dokuz ilin bölgeden almış oldukları göçün payına bakıldığında ani düşüş ve yükselmelerin olduğu ve bu ani değişimin genel olarak 1995-2000 dönemine rast geldiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinin 1990-2000 döneminde ekonomik gelişmişlik bakımından önemli bir değişim sürecine girmesinin (Topbaş ve Tanrıöver, 2009:100) bu sonucu doğurduğunu söylemek mümkündür.

Dikkat çeken diğer bir husus ise dokuz ilin aldığı payın en yüksek olduğu dönemin bölgedeki iller bazında farklılık göstermesidir. Örneğin, Adıyaman, Batman, Mardin, Şırnak, Siirt ve Diyarbakır illerinin verdiği göçte İstanbul'un payının en yüksek olduğu dönem 2007-2008 dönemidir. Buna karşın Gaziantep 1985-1990 döneminde, Kilis 1995-2000 döneminde, Şanlıurfa ise 2010-2011 döneminde İstanbul'a verdiği göç miktarı zirve yapmıştır. İllerin Ankara'ya verdiği göçte de bu bağlamda farklılık bulunmaktadır. Adıyaman ilinin Ankara'ya

en fazla göç verdiği dönem 1980-1985 dönemidir. Öyle ki, bu dönemde günümüzdeki göç oranının iki katından daha fazlası kadar göç vermiştir. Diyarbakır ve Gaziantep illeri 1975-1980 döneminde Ankara'ya verdikleri göç oranı yüksek değer göstermektedir. Buna göre söz konusu bu üç il (Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep) için ilk dönemlerde Ankara'nın oldukça çekici geldiği sonucu çıkarılabilir. Buna karşın, Şırnak, Şanlıurfa, Siirt ve Kilis için Ankara, 2010-2011 döneminde daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Mardin ve Batman illerinden göç edenler ise orta dönemlerde (1995-2000) Ankara'ya rağbet etmiştir. İzmir'in bölgeden en fazla göç aldığı dönem ise 1995-2000 dönemidir. Nitekim bu dönemde bölgeden verilen göçün %8.2'si İzmir'e yönelmiştir. Ancak iller bazında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Kilis, Mardin, Şanlıurfa ve Şırnak bölge ortalaması ile aynı durumu gösterirken, Gaziantep ve Siirt ise farklı bir yapı göstermekte ve bu illerde İzmir'in payının en fazla olduğu dönem sırasıyla 1980-1985 ile 1975-1980 dönemleri olmuştur. Bu üç önemli il dışında geride kalan diğer illerde de benzer pik dönem farklılıkları bulunmaktadır.

Bütün bu açıklamalarla görülmektedir ki, bölge illerinden göçün büyük bir bölümü ele alınan dokuz ile yönelik gerçekleşmektedir. Ancak bölgeden verilen toplam göçte dokuz ilin payı, her ne kadar bazı dönemlerde artış göstermekte ise de, 1985-1990 döneminden sonra önemli oranda gerilediği ve günümüzde ise %48.3'e kadar düştüğü görülmektedir (Tablo 5, Şekil 5). Bu da, bölgedeki göçün akım yönünde komşu iller ve Türkiye'nin diğer illerinin payının giderek arttığını ortaya koymaktadır.

Öte yandan bölge illerine ayrı ayrı bakıldığında, dokuz ilin toplam payının farklı olduğu görülmektedir. Öyle ki, bazı illerin bölge ortalamasının çok üzerinde bu dokuz ile göç verdiği anlaşılmaktadır. Örneğin bölgenin 2010-2011 yılında verdiği toplam 236.786 kişilik göçün % 48.3'ü dokuz ile olurken, Mardin (%59.9), Batman (%54.9), Diyarbakır (%51.9) ve Siirt (%51.4) illerinde dokuz ilin payı yüksek olmuştur. Dolayısıyla söz konusu bu dört il, kendilerine komşu olan illere verdikleri göç oranı düşüktür. Gerçekten de, bu illerden komşu illere verilen göç oranı bölge ortalamasından çok düşük seviyelerde bulunmaktadır. Bölge illerinin komşu illere verdikleri ortalama göç oranı %24.0 iken, Siirt ili %15.5, Mardin %16.4, Batman %19.5, Diyarbakır %21.3 oranında komşularına göç vermiştir. Söz konusu illerde düşük oranların görülmesinin ana nedeni, bu illerin çevresinde göç için çekim merkezi oluşturabilecek illerin yokluğudur. Ayrıca Batman ile Diyarbakır'ın ekonomik bağlamda geçmişteki önemini kaybetmesi ve daha önce bölgeden almış oldukları göçler nedeniyle istihdam olanaklarının azalması, bu illere son dönemlerde komşu illerden (Mardin, Siirt) gelen göçün eksilmesine neden olmuştur.

Şekil 5. Bölge illerinden verilen göçte dokuz il, komşu il ve diğer illerin payı

Öte yandan, Kilis (%28.1), Gaziantep (%39.2), Şırnak (%41.8), Adıyaman (%45.0) ve Şanlıurfa (%45.9) illerinin dokuz ile verdikleri göç oranı bölge ortalamasından (%48.3) düşüktür. Bu illerden Kilis ilinde göçün akım yönünün çok farklı olduğu ve dokuz il yerine (%28.1), komşu illerin çok daha fazla tercih edildiği (%49.5) görülmektedir. Kilis ilinin Gaziantep ile olan idari ve ticari ilişkilerinin yoğunluk kazanması bu sonucu doğurmuştur. Şırnak ilinde de çok farklı bir yapı görülmekte ve burada Türkiye'nin diğer illerine yönelik göçler (%43.9) yoğunluk kazanmaktadır (Şekil 5). Öte yandan illerin komşu oldukları alanların sosyo-ekonomik özellikleri, yakın çevreye verdikleri göç miktarlarını etkilemektedir. Buna Adıyaman, Gaziantep ve Şanlıurfa illeri örnek olarak verilebilir. Çevresinde Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya ve Şanlıurfa gibi sanayi ve ticaret alanında son dönemlerde gelişmeye başlayan illerin varlığı, Adıyaman ilinden komşu illere olan göçün toplam göçteki payının %32.3'e ulaşmasını sağlamıştır. Aynı şekilde Şanlıurfa'nın gelişmiş Gaziantep ile

komşu olması ve Gaziantep'in Osmaniye ve Kahramanmaraş'la sınır komşusu olması bu alanlara yönelik göçü arttırmıştır.

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden verilen göçün akım yönünün incelendiği bu çalışmada iller bazında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. Nitekim günümüzdeki verilere göre, verilen göçte bazı bölge illerinin batıdaki belirli iller üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Buna göre, İstanbul, bölgeden en fazla göçü Batman'dan, Ankara ise Şanlıurfa ve Diyarbakır'dan almıştır. İzmir ve Adana ilinde Mardin; Antalya ve Konya ilinde Şanlıurfa; Bursa ilinde Diyarbakır; Mersin ilinde Şanlıurfa ve Şırnak; Kocaeli ilinde ise Şırnak ilk sırayı almıştır. Bu farklılıkları, göç veren il ile göç alan il arasındaki ekonomik faaliyetlerdeki benzerlik ve ilk göç hareketlerinin etkisine bağlamak mümkündür. Örneğin Mardin ilinden verilen ilk göç hareketinin İzmir'e yönelik olması, göç edenlerin daha sonraları meydana gelen göçün bir kısmını da çekmesi, günümüzde İzmir ilinde Mardinlilerin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Aynı göç ilişkisi Bursa ile Diyarbakır arasında da geçerlidir. Nitekim gerek 1975-1980 dönemi, gerekse günümüzde Diyarbakır'dan verilen göçte Bursa ilinin payı (%4.0), bölge ortalamasının (%2.0) iki katı kadar olmuştur. Aynı şekilde tarımsal faaliyetlerin Şanlıurfa ve Mardin illeri ile benzerlik göstermesi, bu illerden Adana'ya mevsimlik göçleri arttırmış, daha sonra da göç edenler buralarda sürekli olarak ikamet etmeye başlamışlardır. Öte yandan sahip olduğu ekonomik faaliyetler (özellikle ulaşım ve dış ticaret faaliyetleri) sayesinde Mersin, özellikle Şırnak ve Şanlıurfa illerinden, bu alanda çalışan işadamları ve işçileri kendine çekmiştir.

Bununla birlikte gerek bölge ortalaması, gerekse iller bazında göçün akım yönünde dönemler itibarıyla önemli değişimler olmuştur. Buna göre bölgeden göç alan dokuz ili payı çok artan, payı sınırlı artan ve payı düşen şeklinde üç gruba ayırmak mümkündür. Bölgeden göç eden nüfusu çekmesi bağlamında payı artan iller arasında özellikle İstanbul ve Antalya dikkat çekmektedir. Gerçekten de 1975-1980 döneminde %14.67'lik orana sahip İstanbul'a yönelik göçler sürekli artmış ve günümüzde %20'yi aşmıştır. Payı artan iller arasında bulunması ile birlikte, Antalya'da farklı bir durum görülmektedir. İstanbul'a göre bölgeden verilen göçteki payı az olmasına karşın, değişim oranı oldukça yüksek olmuş ve %1.50'den %3.96'ya ulaşmıştır. 1975-1980/2010-2011 dönemleri arasında bölgeden verilen göçte, İstanbul ve Antalya ile karşılaştırıldığında, payı sınırlı oranda artış gösteren iller Ankara, Bursa, Kocaeli ve Konya'dır. İllerin gruplandırılmasında son grubu bölgeden verilen göçte payı düşen iller oluşturmaktadır. Bu grupta İzmir, Mersin ve Adana illeri bulunmaktadır. Söz konusu değişim üzerinde ülkemizdeki ekonomik gelişmişlikteki değişimin de etkisi olmuştur. Nitekim ekonomik gelişmenin ve dolayısıyla istihdam olanaklarının farklı illere kayması sonucunda göçün akım yönü de değişim göstermiştir. Buna en iyi örnek İzmir ve Antalya illeridir. İzmir ilinin iç göçteki payı iki dönem arasında %7.54'ten %4.56'ya gerilemiştir. Buna karşın turizm sektörünün gelişmesinin bir sonucu olarak Antalya'nın payı %1.45'ten %3.71'e yükselmiştir. Öte yandan 1990'lı yılların başlarından itibaren özellikle bavul ticaretinde önem kazanmasıyla İstanbul, bölgeden ve özellikle de Batman, Mardin ve Siirt gibi illerden daha fazla göç almaya başlamıştır. Dolayısıyla ülke ekonomisindeki bu gelişmeler neticesinde günümüzde İzmir, Mersin ve Adana'nın bölgeden göç eden nüfus için eski cazibeliğini yavaş yavaş kaybetmeye başladığını ve bunun yerine Antalya ve geçmişte de önemli bir cazibe merkezi olan İstanbul yer aldığını söylemek mümkündür.

Öte yandan her ne kadar ele alınan dokuz il, bölgeden verilen göçün önemli bir kısmını kendine çekmekte ise de, gerek dönemler, gerekse iller bazında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gerçekten de 1975-1980 döneminde dokuz ilin bölge göçünden aldığı pay %52.8 iken, 2010-2011 döneminde %48.3'e gerilemiştir. Buna karşın komşu iller (%24.0) ve diğer illerin payı (%27.7) ise artış göstermiştir. Bununla birlikte söz konusu durum bazı illerde farklı bir yapı arz etmektedir. Gerçekten de Şırnak ili dokuz il ve komşu illere bölge ortalamasının altında, geri kalan diğer illere ise bölge ortalamasının çok üzerinde göç vermektedir. Öte yandan Mardin (%59.9), Batman (%54.9), Diyarbakır (%51.9) ve Siirt (%51.4) illeri, bölge ortalamasının üzerinde bir oran ile söz konusu dokuz ili tercih etmektedirler. Adıyaman, Şanlıurfa, Kilis ve Gaziantep illerinden verilen göçte ise dokuz ilin payı ortalamasının altında seyretmektedir. Bu durum da komşu olunan çevre illerinin ekonomik durumları ve dolayısıyla göç çekme kabiliyetlerine bağlıdır. Örnek vermek gerekirse, çevresinde Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa ve Malatya gibi illerin bulunmasından dolayı, Adıyaman ilinin komşu illere verdiği göç (%32.3) bölge ortalamasının (%24.0) çok üzerindedir.

KAYNAKÇA

- AKIŞ, A, AKKUŞ, A.,(2003), “Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (Gap) Şanlıurfa'daki Göçe Etkisi” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S.10, s.507-543.
- BENEK, S., (2009), “Ortaya Çıkışı, Gelişme Seyri ve Bölgeye Etkileri Bakımından Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64-3, s.45-71.
- ÇAĞLAYAN, S., (2006), “Göç Kavramları, Göç ve Göçmen İlişkisi” *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2006, S.17, s.67-91.
- DİE. 1980. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)
- DİE. 1985. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçler (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)
- DİE. 1990. Genel Nüfus Sayımı. Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>)
- DİNÇER, B., ÖZASLAH, M., KAVASOĞLU, T., (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT Yayın No: 2671, Ankara.
- DPT, (2008), Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), Ankara.
- GÖKÇE, B, (1996), Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, 1. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara.
- HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ NÜFUS ETÜTLERİ ENSTİTÜSÜ, (2006), Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Ankara.
- MUTLUER, M., (1992), “Edremit Yöresi Kırsal Alanında Nüfus Hareketlerine Neden Olan Faktörler”, *Ege Coğrafya Dergisi*, S.6, s.119-151.
- ÖZER, A., (1997), GAP Projesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZGÜR, E.M. (1998), Türkiye Nüfus Coğrafyası, GMC Basın-Yayın Ltd. Şti., Ankara.

- TOPBAŞ, F., TANRIÖVER, B., (2008). “Türkiye’de İç Göç Akımları Üzerine Bir Çalışma: Lowry Hipotezi” *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:24, Sayı:1, s.93-104.
- TÜİK (2005), Genel Nüfus Sayımı, 2000 Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No.2976, Ankara, (<http://kutuphane.tuik.gov.tr/>).
- TÜİK. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları (2008-2009-2010) (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, erişim tarihi:06.02.2012)
- TÜFEKÇİ, S., (2003), Kırsal Kesimlerden Büyükşehirlere Göç ve Göçün Aile Yapısında Meydana Getirdiği Değişiklikler: İstanbul Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- TÜMERTEKİN, E. (1968), Türkiye’de İç Göçler. İstanbul Üniversitesi Yayın No:1371, Coğrafya Enstitüsü Yayın No:54, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E., ÖZGÜÇ, N., (1998), Beşeri Coğrafya. İnsan, Kültür, Mekân, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- YILDIZ, E.B., SİVRİ, U., BERBER, M., (2010), “Türkiye’de İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”, *Uluslararası Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, (7-9 Ekim 2010), s.693-705, Yozgat.
- YÜCEŞAHİN, M.M., ÖZGÜR, E.M., (2006), “Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, S.4 (2), s.15-35.